

KONTEXT

Občanské parlamenty a shromáždění jsou hojně využívané nástroje k zapojení občanů do politiky. Ačkoli terminologie může být občas matoucí a tyto experimenty s demokracií bývají nazývány různě, některé principy jsou univerzální. Databáze deliberativní demokracie (Deliberative Democracy Database) organizace OECD, která zmapovala tyto (a podobné) iniciativy mezi lety 1973 a 2023, čítá více než 700 příkladů. Občanské parlamenty a shromáždění tedy mají dlouhou historii, oblibu si ovšem získaly především v minulé dekádě. A tato popularita trvá dodnes – OECD ve svých nejnovějších zprávách dokonce hovoří o „deliberativní vlně“.

Naše vlastní zkušenost (nebo alespoň zkušenost jednoho z nás) sahá právě do minulé dekády, kdy belgická nadace King Baudouin Foundation uspořádala takzvanou občanskou laboratoř, která se měla zabývat velice konkrétním tématem: úhradami zdravotní péče. Na podzim 2014, tedy před rovnými deseti lety, se do práce na tomto tématu pustilo 32 občanů – nejprve se během jednodenního setkání seznámili s problematikou a poté po tři víkendy, během nichž absolvovali řadu debat, školení a poradenství s odborníky, nakonec společně vypracovali seznam kritérií pro hrazení zdravotní péče.

Poslední víkend se nad těmito kritérii znovu sešli a odhlasovali si, která jsou důležitá více a která méně. Výsledkem byl soubor kritérií a podmínek pro veřejné zdravotní pojištění. Jedním z důležitých závěrů byla nutnost vyvážit snahu o blaho pacientů na jedné straně a efektivitu a hospodárnost na straně státu.

Tato občanská laboratoř byla jednak sama o sobě experimentem v politické participaci, tedy spoluúčasti na procesu rozhodování, avšak současně byly debaty, jež v rámci setkání proběhly, a závěry, k nimž účastníci došli, analyzovány samostatným týmem (nezávislých) odborníků. Byl to tedy prostor, kde se potkávala politika a výzkum.

Vznikla tak jedinečná příležitost podrobněji nahlédnout do participativních mechanismů, které byly během experimentu využity, a pokusit se lépe porozumět jak výhodám, tak i limitům těchto nástrojů. Největší výzvou bylo nalézt rovnováhu mezi výslednými usneseními a celým procesem – aby občané měli co největší míru rozhodování ve svých rukou, včetně toho, jak budou rozhodovat a hlasovat. V tomto belgickém případě za ně bylo částečně rozhodnuto ještě dříve, než byli účastníci vůbec osloveni.

Navic ačkoli tato konkrétní občanská laboratoř byla zorganizována na výslovnou žádost Národního institutu pro zdravotní a invalidní pojištění a její závěry byly tomuto federálnímu úřadu předloženy, ani po deseti letech není snadné říct, jaký měly její výstupy na belgický systém zdravotního pojištění přesné dopad.

Tyto otázky rozhodně nejsou podružné, přesto však nijak neshazují význam občanských parlamentů pro evropské demokracie včetně České republiky. Existují dobré důvody

pokračovat v těchto experimentech a (systematičtěji) začlenit občanské parlamenty do našeho repertoáru demokratických nástrojů. Jestliže voláme po zavedení těchto participativních mechanismů, znamená to, že se současně ptáme, jaký druh demokracie vlastně chceme. Předpokládá totiž, že existuje pouze jeden model demokracie nebo jeden způsob, jak lze principy demokracie uplatňovat, je iluzorní.

KDYŽ NIKDO NENASLOUCHÁ

Demokracie je vždy založena na rovnováze mezi reprezentací (neboli delegováním rozhodovacích pravomocí na nějakou formu politického vedení) a participací (vykonáváním moci lidmi samotnými). Ovšem jak přesně tuto rovnováhu nastavíme, je

Současná frustrace pramení vždy částečně z toho, že nás nikdo neposlouchá.

FOTO: ADOBE STOCK

Neexistuje jeden model demokracie

NICO CARPENTIER, VAIA DOUDAKI A MILOŠ HROCH
mediální vědci

volba, kterou musí učinit každá společnost – více či méně – sama.

Některé demokracie mají například velmi silné politické vedení, zatímco vliv občanů je mimo volby omezený. Praktikování demokracie je v takových případech často redukováno na politický systém a demokratizace dalších oblastí společnosti (například vzdělávacího systému, pracovního prostředí, rodiny, médií) nebývá považována za relevantní nebo průchodnou možností.

Jiné demokracie jsou blíže k participativnímu pólu: kombinují volby s dalšími způsoby občanské angažovanosti, od politického aktivismu po všemožné mechanismy spoluúčasti, jako je participativní tvorba rozpočtu, referenda, občanské legislativní iniciativy a občanské parlamenty či shromáždění. Tyto mechanismy se

uplatňují v rozličných oblastech společenského uspořádání a na různých úrovních rozhodování.

Jedním z argumentů pro participativnější formu demokracie je, že v současných vysoce komplexních společnostech jsou vsudypřítomné pocity zklamání a politické apatie. Ačkoli jsou jejich příčiny vždy složité a mnohovrstevnaté, s jistotou o nich můžeme říct jedno: vždy částečně nebývá považována za relevantní nebo průchodnou možnost. „Když shromáždění předložilo parlamentu naše doporučení včetně výzvy k neomezenému přístupu k interrupcím, vyvolalo to hromadné zděšení. Někteří politici a aktivisté říkali, že jsme zašli příliš daleko – že Irsko není na tak radikální změnu připraveno. Ukázalo se však, že připraveno bylo – následně referendum [...] prokázalo 66procentní podporu [...] Člověk si pak nutně musí položit otázku, nakolik politici opravdu chápou, co jejich voliči chtějí.“

Často tak jsou slyšet ti nejhlasitější a nejprůbojnější, mnohdy po-

Na sociálních sítích křičí všichni, ale jsou skutečně slyšet? Jak přizpůsobit demokracii tak, aby byly vyslyšeny i hlasy těch nejtíšších? Proč je to potřeba v době, kdy také ve střední Evropě sílí autoritářské hlasy, které představují reálné ohrožení demokracie?

pulisté a jiní, což způsobuje nerovnoměrný přístup k demokracii a vytváří propasti. Občanské parlamenty je mohou částečně pomoci překonat a napříč celou Evropou jsou využívány jako nástroj k „demokratizaci demokracie“. Nenaahrazují demokraticky volený orgán parlamentu nebo vlády, ale výsledky z těchto setkání mají rozhodovací procesy obohatit.

Například Irsko od roku 2013 pravidelně organizuje občanská shromáždění na celostátní, lokální či regionální úrovni, během nichž se řeší široká škála témat jako například ústavní změny, úbytek biodiverzity a klimatické změny, stárnutí populace, užívání drog nebo rovnost pohlaví. Nejznámější je občanské shromáždění z let 2016 až 2018, které v rámci svých usnesení doporučilo zrušit zákaz interrupcí zapsaný v ústavě. Následně bylo toto doporučení schváleno v národním referendu a v důsledku vedlo k zavedení práva na interrupci. Louise Caldwell, jedna ze členek zmíněného občanského shromáždění, v článku pro britský deník Guardian popsala:

„Když shromáždění předložilo parlamentu naše doporučení včetně výzvy k neomezenému přístupu k interrupcím, vyvolalo to hromadné zděšení. Někteří politici a aktivisté říkali, že jsme zašli příliš daleko – že Irsko není na tak radikální změnu připraveno. Ukázalo se však, že připraveno bylo – následně referendum [...] prokázalo 66procentní podporu [...] Člověk si pak nutně musí položit otázku, nakolik politici opravdu chápou, co jejich voliči chtějí.“

Další zemí, kde občanská shromáždění pomohla nastartovat změny, je Slovinsko. Konkrétně ve městě Maribor se konají pravidelně již deset let. Jejich cílem je podporovat neustranickou politickou sebeorganizaci občanů. Pravděpodobně největším úspěchem této iniciativy bylo zavedení participativní tvorby městského rozpočtu v roce 2015 a tuto praxi následně převzalo na čtyřicet dalších slovinských městských samospráv.

Také Rakousko – kde se mimo jiné v roce 2022 uskutečnilo občanské shromáždění o klimatické spravedlnosti – nabízí zajímavý příklad, jak mohou občanské parlamenty sloužit coby efektivní nástroje deliberativní demokracie. Ve spolkové zemi Vorarlbersko, kde jsou konzultace s občany institucionalizovány, musí místní úřady odůvodnit, která opatření navržená občanskými shromážděními nejsou přijata a proč.

Výčet příkladů z rozličných částí Evropy by mohl pokračovat a přede vším v posledních letech se viditelně rozrůstá. Příklad rok se od března do června budou konat občanské parlamenty o médiích a demokracii v Rakousku, Slovinsku, Irsku a také Česku. Uskuteční se v rámci evropského výzkumného projektu Mapping Media for Future Democracies (Mapování médií pro budoucnost demokracií), jehož se účastníme jako tým z Univerzity Karlovy a Institutu komunikčních studií a žurnalistiky.

Projekt si vytkl za cíl nejen zmapovat evropskou mediální krajinu, identifikovat hrozby a výzvy, jimž (mediální) demokracie v Evropské

unii čelí, ale také popsat, jaké podmínky média mají pro naplňování své role v obraně demokracie. Jedním z cílů je také navrhnout způsob, jak tuto roli médií lépe podporovat, aby mohla náležitě sloužit demokratickým cílům. S tím nám má také pomoci občanský parlament.

ZLEPŠIT VZTAHY OBČANŮ S VLÁDOU?

Občanský parlament na téma médií a demokracie pořádáme v době, kdy politické strany, úřady, média a novináři čelí propadu důvěry. Půjde tedy o důležité zhodnocení „zdravotního stavu“ a fungování médií v turbulentní době, kdy vlády v zemích jako Maďarsko či sousední Slovensko výrazně omezují nezávislost médií a upevňují svou kontrolu nad veřejnoprávními stanicemi.

Viktor Orbán využívá veřejnoprávní média v Maďarsku k ovlivňování veřejného mínění: vláde podřízené stanice vysílají zaujaté, upravené reportáže, které straní Orbánovi a zkrslují realitu; jsou uplatňovány rozličné formy cenzury a zprávy kritické k vládě jsou ve většině případů vynechány, jak letos popsala reportérka Deníku N Veronika Munk.

V Orbánových stopách – ale snad ještě nestydatěji – kráčí Robert Fico. Ten oznámil plán zřítit na Slovensku Národní mediální úřad, který by měl kontrolovat fungování médií. Na tiskové konferenci letos v říjnu se nechal slyšet, že „takový mediální bordel jako na Slovensku neexistuje v žádné zemi v Evropské unii“, a novináře označil za „krvelačné bastardy“.

Tyto trendy vyvolávají vážné obavy i vzhledem k tomu, že by vítězství Donalda Trumpa v nejdávějších prezidentských volbách ve Spojených státech mohlo podobné neliberální hlasy ve střední a východní Evropě ještě posílit.

Účastníci občanského parlamentu na téma médií a demokracie v České republice budou naopak diskutovat mimo jiné o tom, jak umožnit občánům demokratičtější přístup k médiím a jak dosáhnout toho, aby byly hlasy a témata všech občanů lépe reprezentovány. Parlament vytvoří prostor, kde budou mít zasedací příležitost se do hloubky zamyslet nad rolí médií v demokracii, ale také nad tím, jestli cítí, že jsou jejich problémy v médiích zastoupeny.

Během čtyř setkání v Praze, v Brně, v Olomouci a nakonec opět v Praze budou účastníci občanského parlamentu formulovat usnesení ohledně řady témat, na kterých se shodnou, že je ve vztahu k médiím trápí nejvíc. Následně s tím vším seznámíme politiky a zástupce médií, kterým mohou poskytnout nový úhel pohledu na jejich práci, ale také se budeme bavit s evropskými zákonodárci během setkání v Bruselu.

Půjde o jeden z prvních takových „deliberativních“ experimentů v zemi. Česká republika na rozdíl od jiných států Evropské unie nemá s principy deliberativní demokracie, která umožňuje občanům podílet se na rozhodování o společenských otázkách, mnoho zkušeností.

Situace se nicméně mění, o čemž svědčí nejen chystaný občanský par-

lament, ale také dlouhodobá práce Platformy pro občanská shromáždění. Ta vznikla z podnětu skupiny sociálních vědků a dokumentaristů zkraje roku 2021, uprostřed globální pandemie covidu-19 a v čase vzestupu klimatických protestů. „S nelibostí jsme vnímali neefektivitu a reálná strukturální omezení současného rozhodovacího systému“, říká Zofie Hobzíková z Platformy pro občanská shromáždění.

„Snažíme se o kulturní změnu ve vnímání demokracie v naší společnosti. Chceme, aby i ti nejtíší byli slyšeni. A občanská shromáždění jim tento hlas umí poskytnout“, dodává spoluzakladatelka platformy, filmařka Andrea Čulíková. „Není to samozřejmě omezující nezávislost médií a upevňují svou kontrolu nad veřejnoprávními stanicemi.“

Platforma například letos v listopadu spolupředala – společně s Úřadem vlády a za podpory Rady Evropy – sérii školení pro ministerské úřednictvo a občanskou společnost.

„Společně se snažíme vybudovat funkční ekosystém, který umožní využívat tento nástroj efektivně i v České republice“, vysvětluje Čulíková, která také pracuje na filmu o občanských shromážděních – poslední čtyři roky cestuje po Evropě a pozoruje rozličné podoby procesů na lokální, národní i evropské úrovni.

„Z našich pozorování v zahraničí vyplývá, že občanská shromáždění jsou úspěšná při řešení kontroverzních politických otázek, problémů uvážených na mrtvém bodě nebo záležitostech, které současné politické reprezentaci nepřínášejí žádné politické body“, popisuje Hobzíková. „Je zásadní, aby byla daná správa odhodlána zapojit veřejnost, měla důvěru ve své občany a snažila se jim skutečně naslouchat. Politická vůle, která bude jasně deklarovat tyto hodnoty, je zkrátka klíčová.“

KZKUŠENOST JE NEJLEPŠÍ UČITEL

Ačkoliv občanské parlamenty nebo občanská shromáždění (a mnohé další formy a nástroje občanské participace) rozhodně nepředstavují zázračný lék na autoritářství, jejich schopnost posílit hlas občanů je významná. Výrazně narušují oblíbenou tendenci soustřeďovat moc do rukou úzkého okruhu politických hráčů a tohle fórum otevírají.

Kromě obrany demokracie jako takové však existují i další důvody pro pořádání občanských parlamentů: tato setkání stojí na různorodých životních zkušenostech, vědomostech a pocitech, které tvoří naše společnost, ale přesto jsou často přehlížené nebo skryté.

A je tu také argument týkající se vzdělávání: účast na těchto občanských parlamentech nebo shromážděních (se všemi příležitostmi a omezeními) poskytuje účastníkům zásadní příležitost načerpat nové znalosti a zkušenosti. Koneckonců se participováním učíme tím, že participujeme – což může v důsledku posílit náš hlas a schopnost měnit věci kolem nás. ■

Ačkoliv občanské parlamenty nebo občanská shromáždění (a mnohé další formy a nástroje občanské participace) rozhodně nepředstavují zázračný lék na autoritářství, jejich schopnost posílit hlas občanů je významná.